

PROCEEDINGS

ISHC

2ND INTERNATIONAL
ISLAMIC HERITAGE

2nd International Islamic
Heritage Conference 2017

CONFERENCE 2017

المؤتمر الدولي الثاني للتراث الإسلامي

"STRENGTHENING KNOWLEDGE, EMPOWERING ACHIEVEMENT"

EDITORS

MOHD FAIZAL P. RAMELI
ABDUL QAYUUM ABDUL RAZAK
MUHAMMAD TAUFIK MD SHARIPP
MOHD ZAID MUSTAFAR
MOHD KHAIRUL NIZAM MOHD AZIZ
RAWI NORDIN
S. SALAHUDIN SUYURNO
DZIAUDDIN SHARIF

**PROCEEDING OF 2ND INTERNATIONAL
ISLAMIC HERITAGE CONFERENCE
(ISHEC 2017)**

2nd International Islamic
Heritage Conference 2017

2nd International Islamic
Heritage Conference 2017

PROCEEDING OF 2ND INTERNATIONAL ISLAMIC HERITAGE CONFERENCE (ISHEC 2017)

Editors

MOHD FAIZAL P. RAMELI
ABDUL QAYUUM ABDUL RAZAK
MUHAMAD TAUFIK MD SHARIPP

MOHD ZAID MUSTAFAR

MOHD KHAIRUL NIZAM MOHD AZIZ
RAWI NORDIN

S. SALAHUDIN SUYURNO

DZIAUDDIN SHARIF

Academy of Contemporary Islamic Studies (ACIS),
Universiti Teknologi MARA Cawangan Melaka
Alor Gajah • 2017

Cetakan Pertama / *First Printing*, 2017
Hak Cipta / *Copyright* Penerbit ACIS, UiTM Cawangan Melaka

Hak cipta terpelihara. Tiada bahagian daripada terbitan ini boleh diterbitkan semula, disimpan untuk pengeluaran atau ditukarkan ke dalam sebarang bentuk atau dengan sebarang alat juga pun, sama ada dengan cara elektronik, gambar serta rakaman dan sebagainya tanpa kebenaran bertulis daripada ACIS, UiTM Cawangan Melaka terlebih dahulu.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced or transmitted in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopy, recording, or any information storage and retrieval system, without permission in writing from ACIS, UiTM Cawangan Melaka.

Diterbitkan di Malaysia oleh / *Published in Malaysia by*
AKADEMI PENGAJIAN ISLAM KONTEMPORARI (ACIS),
UNIVERSITI TEKNOLOGI MARA CAWANGAN MELAKA,
JALAN LENDU, 78000 ALOR GAJAH,
MELAKA, MALAYSIA
Tel: +606 558 2303, 2305

Atur huruf oleh / *Typeset by*
ABDUL QAYUUM ABDUL RAZAK, MUHAMAD TAUFIK MD SHARIPP,
MOHD ZAID MUSTAFAR & MOHD KHAIRUL NIZAM MOHD AZIZ
Mel-e: qayyumfpi@yahoo.co.uk

Reka bentuk kulit oleh
Mohd Khairul Nizam Mohd Aziz
Mel-e: nizamiyah86@gmail.com

ISBN:

Table of Contents

<i>Foreword</i>	7
<i>Preface</i>	9

HISTORIOGRAPHY AND ISLAMIC THOUGHT

Genre Historiografi Ibn al-Athir <i>Norsaeidah Jamaludin, Abdul Qayuum Abdul Razak, Nor Adina Abdul Kadir & Mariam Farhana Md Nasir ...</i>	3
Kajian Literatur Istilah 'Umrn Ibn Khaldun <i>Abdul Qayuum Abdul Razak & S.Salahudin Suyurno ...</i>	13
Metodologi Penulisan Isu Kenabian menurut Badiuzzaman Said Nursi dalam Kitab <i>Rasail al-Nur</i> <i>Muaz Mohd Noor, S.Salahudin Suyurno, Nor Adina Abdul Kadir, Abdul Qayuum Abdul Razak & Mohd Khairul Nizam Mohd Aziz ...</i>	21
Metodologi Penulisan Syed Qutb dalam Kitab <i>Fi Zilal al-Quran</i> <i>Halipah Hamzah & Noormala Rabu ...</i>	35
Sejarah Pengajian Pondok dan Tokoh Ulama: Kajian di Daerah Besut, Terengganu Darul Iman <i>Mohd Zainodin Mustaffa, Emie Sylviana Mohd Zahid, Nur Farhana Mohd Daud, Mahasin Saja@Mearaj, Mohd Asyadi Redzuan & Mohamad Zaki Razaly ...</i>	47
Mekah Pusat Dunia: Hubungan dengan Brunei <i>Muhammad Hadi Muhammad Melayong ...</i>	55
Peranan Sufi dalam Penyebaran Islam di Nusantara <i>H Sumanta MA & Hajam M.Ag ...</i>	63
Ngaji Kitab bersama Para Kiai Cirebon 'Memaknai Jihad Islam' untuk Meraih Sukma Pancasila <i>Siti Fatimah M.Hum ...</i>	75
Jender dalam Perspektif Nasaruddin Umar <i>H Jamali Sahrodi MA & Amin Maulana ...</i>	101

Madrasah Menggapai Mutu
H Maksum MA ... 117

Pendekatan Kajian Orientalis terhadap Islam: Satu Sorotan Awal
Mohd Farhan Abd Rahman & Muhamad Azrul Azwan ... 125

ZA'BA, Melayu dan Kolonialisme Inggeris
Noor Aziera Mohamad Rohana, Nurul Asma Mazlan, Noraini Abd Muaziz & Ermy Azziaty Rozali ...137

Budaya Berfikir Kritis Islam sebagai Pendekatan dalam Mengukuhkan Jatidiri Masyarakat Melayu Kini
Norafifah Ab Hamid, Nor Azlina Abd Wahab, Norajila Che Man & Siti Nurul Izza Hashim ... 151

Kepentingan Kepercayaan Konsep Ilmu dalam Pembentukan Pandangan Alam
Mahfuzah Mohammed Zabidi & Rohaya Sulaiman... 167

HISTORIOGRAPHY AND ISLAMIC HERITAGE

Penentuan Tarikh Perkahwinan Rasulullah SAW berdasarkan Pengiraan Takwim Hijri terkini
Nur Jannah Ballazi, Hamidah Jalani, Norsaeidah Jamaludin, Sarah Dina Mohd Adnan & Nang Naemah Nik Dahalan ... 180

Konsep Kepimpinan Melayu Islam di Nusantara Menurut Teks *Bustan al-Salatin*
Shah Rul Anuar Nordin ... 188

Prasasti Terengganu: Kepentingan dalam Sejarah Tamadun Islam Alam Melayu
Nor Adina Abdul Kadir, Nang Naemah Nik Dahalan, Norsaeidah Jamaludin, Abdul Qayyum Abdul Razak & Khairul Nizam Abdul Aziz ... 199

Kelangsungan Budaya Masyarakat Chetti Melaka Era Globalisasi
Siti Nurul Izza Hashim, Norafifah Ab Hamid, Rawi Nordin, Nor Rafedah Mohsan & Muhammad Faiz Mohd Fadzil ... 209

Sejarah dan Implementasi Dekorasi Cina dalam Pembinaan Masjid Terawal di Malaysia
Nor Adina Abdul Kadir, S.Salahudin Suyurno, Sarah Dina Mohd Adnan, Noorfazreen Mohd Aris & Muaz Mohd Noor ... 223

ISLAMIC LITERATURE AND ART

Keindahan Konsep Tauhid dalam Rekabentuk Motif-motif Seni Tradisi Melayu
Shaliza Dasuki, Azahar Harun, Liza Marziana Mohammad Noh, Nur Hasliza Abdullah, Nurkhozilah Idris & Fazlina Mohd Radzi ... 239

Identifying A Lotus Motif Transformation on The Melaka Traditional Mosque's Roof Crown in 1720-1950
Raziq Abdul Samat, Sharifah Shaari, Dona Lowii Madon, Meor Hasmadi Meor Hamzah & Nor Fariza Baharuddin ... 255

Potensi Seni Iluminasi al-Qur'an Mushaf Malaysia
Nik Narimah Nik Abdullah, Mohd Hisham Johari, Ayob Wahid, Zahara Ramli, Muhamad Fauzi Harun, Anith Liyana Amin Nudin & Mohd Amin Mohd Noh... 263

أثر التراث العربي الإسلامي في الرسم الأوروبي الحديث
... شكيبيا مصطفى الشرنقية & محمود حسين عبد الرحمن ... 281

Notes on the Ibadi Religious Architecture: A Comparative Study of the Mosques in Mزاب, Djerba and Oman
Naima Benkari ... 301

Contemporary Telekung in Malaysia it's Challenges and Realities
Norzaleha Zainun, Jamiaah Abdul Holed & Zolina Mohamad ... 317

The Development of Character Category in Jawi Typography-An Implementation in Typography Course in UiTM
Intan Nur Firdaus Muhammad fuad, Sharifah Raudzah S. Mahadi & Ahmad Khairul Azizi Ahmad ... 333

Art Photography: Ideation and Influences of Islamic Geometric Patterns
Azmil Aswad Che Mat, Aidah Alias & Farihan Zahari ... 345

The Reading of Tajwid in Surah Yaasin for Red-Green Colour Vision Deficiencies
Siti Sarah Adam Wan, Azahar Harun, Nur Hasliza Abdulah & Shaliza Dasuki ... 357

POLITICS AND GOVERNANCE

Peranan Sultan Abu al-Hasan 'Ali al-Marini dalam Kerajaan Banu Marin di Fas, al-Maghrib (1331-1351M)

Mariam Farhana Md Nasir, Sarah Dina Mohd Adnan, Noorfazreen Mohd Aris, Hamidah Jalani & Muhammad Taufik Md Sharipp ... 365

Sejarah Institusi Ketenteraan di Malaysia dan Sumbangan kepada Kelangsungan Ketamadunan
Burhanuddin Jalal, Sayuti Ab Ghani, Amnah Saayah & Redwan Yasin ... 380

Perspektif Kitab Quran terhadap Bidang Pengurusan Rekod
Ahmad Azman Mohamad Ramli, Azmi Ab Rahman, Kasmarini Baharuddin, Mohd Naim Mohd Nasfi, Mohd Ridzuan Ibrahim & Abd Rashid Abd Rahman ... 397

ISLAMIC ECONOMICS AND BUSSINES MANAGEMENT

Etika Pengurusan Sumber Manusia bagi Muslimpreneurs dalam Perniagaan Berskala Kecil
Mohd Faizal P.Rameli, Suhaida Mohd. Amin, Dziauddin Sharif, Norajila Che Man & Noorfazreen Mohd Aris ... 413

Paradigma Tauhid dalam Pelaksanaan Tanggungjawab Sosial Korporat (CSR)
Norajila Che Man, Muhammad Rahimi Osman & Mohd Faizal P.Rameli ... 427

Wasatiyyah sebagai Asas Pembuatan Keputusan Pelabur Muslim
Noor Hasyimah Sulaiman, Wan Noor Hazlina Wan Jusoh, Che Zuina Ismail, Azarudin Awang & Rubiah Abu Bakar ... 445

Penilaian Pakar dalam Model Konseptual Penggunaan Berhierarki Islam
Basri Abd. Ghani & Ahmad Azrin Adnan ... 453

The Need to Work by Educated Muslim Women in Malaysia
Suhaida Mohd. Amin & Mohd Faizal P.Rameli ... 461

The Impact of Macroeconomic Variables on FTSE Bursa Malaysia Emas Shariah Index
Siti Nurulhuda Ibrahim, Zuraini Abdul Hamid, Amirudin Mohd Nor, Fahmi Abdul Rahim & Noraznira Abd Razak ... 469

Multimodal Analysis on Muslimah Cosmetic Billboards
Nor Atifah Mohamad, S. Salahudin Suyurno, Sumarni Maulan & Nazarul Azali Razali ... 489

Determinants of Electronic Commerce Adoption: Case Study Among Small and Medium Enterprise (SME) in Klang Valley

Nur Atiqah Zainuddin, Maymunah Ismail, Nurul Zamratul Asyikin Ahmad, Sharina Sharif, Maz Izuan Mazalan & Mohd Sufian Ab Kadir ... 501

Halal vs Non-Halal Cosmetic: Positioning in Malaysian Market
Azahar Harun, Roszi Naszariah Nasni Naseri, Nur Hazwani, Zolkifly & Mastura Ayob ... 513

Total Quality Management and Halal Certification of Food Product in Malaysia
Rizuwan Abu Karim, Nurazree Mahmud, Helmy Fadlisham Abu Hasan & Juan Rizal Sa'ari ... 519

Pemantauan dan Penguatkuasaan Halal terhadap Produk Makanan Import oleh JAKIM
Mohd Zaid Daud, Mohd Izhar Ariff Mohd Kashim, Nurzahidah Jaafar & Sharifah Fadylawaty Syed Abdullah ... 527

WAQF DEVELOPMENT IN MALAYSIA

Elemen Kekal Harta Wakaf: Analisis menurut Fuqaha dan Undang-undang di Malaysia
Che Zuina Ismail, Azarudin Awang, Rubiah Abu Bakar, Noor Hasyimah Sulaiman & Wan Noor Hazlina Wan Jusoh ... 549

Sejarah Universiti al-Azhar sebagai Model Institusi Pendidikan Wakaf Terulung
Mohd. Ali Muhamad Don ... 565

Pembangunan Tanah Wakaf Melalui Inovasi Istibdal
Che Zuina Ismail, Rubiah Abu Bakar, Azarudin Awang, Noor Hasyimah Sulaiman & Wan Noor Hazlina Wan Jusoh ... 575

Pembangunan Wakaf Kesihatan: Model Operasi dan Pengurusan Hospital Waqaf An-Nur (HWAN)
Norizah Mohamed @ Daud, Noorfazreen Mohd Aris, Sharipah Amirah Abas & Noraini Abd Muaziz ... 587

Urus Tadbir Hartanah Wakaf Melaka: Strategi Penambahbaikan oleh Majlis Agama Islam Melaka (MAIM)
Norajila Che Man, Rawi Nordin, Norafifah Ab Hamid & Nor Azlina Abd Wahab ... 601

Aktiviti Pembangunan Saham Wakaf di Johor
Nurfarhana Mohd Daud, Emie Sylviana Mohd Zahid, Mohd Zainodin Mustaffa, Munirah Zakaria & Aflah Isa ... 613

CONTEMPORARY ISSUE OF ZAKAT IN MALAYSIA

Penetapan Had Kifayah Zakat Pelajar di UiTM: Satu Keperluan
Baharuddin Sayin, Azri Bhari, Mohd Afandi Mat Rani & Muhammad Nor Aman Jamaluddin ... 625

Profil Asnaf Zakat di Kalangan Pelajar UiTM Melaka Kampus Bandaraya
Nor Rafedah Mohsan, Dziauddin Sharif, Norafifah Ab Hamid, Siti Nurul Izza, Hashim & Rizuan Abu Karim ... 635

Pengambilan Hukum Uruf dalam Zakat Emas Perhiasan Negeri-negeri di Utara Malaysia
Noraini Saro & Rawi Nordin ... 643

Aktiviti Pembangunan Spiritual Bagi Asnaf Zakat Fakir dan Miskin di Selangor
Emie Sylviana Mohd Zahid, Mohd Zainodin Mustaffa, Nurfarhana Mohd Daud & Mahasin Saja@Mearaj ... 651

ISLAMIC PHILANTHROPY AND HOSPITALITY

Crowdfunding: A New Phenomenon of Philanthropic Method
Nurzahidah Jaafar, Siti Noorbiah Md Rejab, Sharifah Fadylawaty Syed Abdullah, Mohd Zaid Daud & Mazni Natasha Mohd Nasir ... 675

Corporate Philanthropy as A Corporate Social Responsibility Component: An Islamic Perspective
Wan Noor Hazlina Wan Jusoh, Che Zuina Ismail, Noor Hasyimah Sulaiman & Azarudin Awang ... 687

Travel Patterns of People with Physical Disabilities in Attractions Sector of Selangor's Tourism Industry
Nurul Fatin Nabila Md Nafiah Intan Farhana Abd.Karim, Nurul Zamratul Asyikin Ahmad, Sharina Shariff, Mohd Sufian Ab Kadir & Maz Izuan Mazalan ... 695

MANAGEMENT IN ISLAMIC PERSPECTIVE

Siapakah yang Sayang: Pengurusan Gerontologi Kajian di Rumah Amal Baitul Rahmah, Rawang

Nurzahidah Jaafar, Suliah Mohd Aris, Fadhilah Adibah Ismail, Rafeah Saidon & Sharifah Fadylawaty Syed Abdullah.... 711

An Insight into The Islamic Manufacturing Practices (IMP)

Sharifah Fadylawaty Syed Abdullah, Mohd Zaid Daud, Nurzahidah Jaapar & Thuraya Ahmad ... 723

Shariah Risk Profiling Through Shariah Based Business Modelling: A Rectification Plan for Shariah Audit Finding (SNCR-01) for Company XYZ

Mohd Helmi Ahmad & Najahuddin Lateh ... 737

Qualitative Characteristics Accounting Information of Kariah Mosque:
A Concept Paper

Masita Hassan, Salina Abdullah, Rahayu Mohd Sihat & Norlinda Tendot Abu Bakar ... 749

Sulh Approach in The Education Loan's Repayment: The Study on Education Loan of The National Higher Education Fund Corporation (PTPTN)

Dziauddin Sharif, Norajila Che Man, Zainab Mohd Zain, Nasif Sidquee Pauzi & Ahmad Faiz Ahmad Ubaidah ... 757

Assessing Managers' Perception towards Fitness: Examining A Few Procedures and Steps

Saidin Wan Ismail & Norzaidi Mohd. Daud... 765

CONTEMPORARY ISSUES IN ISLAMIC JURISPRUDENCE

Ta'liq Talak: Antara Peruntukan Perundangan dan Amalan di Melaka

Noormala Rabu, Halipah Hamzah, Mohd Fauzi Md Isa & Zainal Fikri Zamzuri ... 791

Dilema Hak Suami Pasca Penceraian: Suatu Penelitian Awal di Malaysia

Mohd Ab Malek Md Shah, Zunaidah Ab Hasan, Sulaiman Mahzan, Marziana Abd Malib, Akmal Adanan & Mohamad Daim Darson ... 799

Penjagaan Akal Menurut Perspektif Islam dalam Konteks Maqasid Syariah

Fadhilah Adibah Ismail, Sharifah Fadylawaty Syed Abdullah, Kamariah Yusoff, Azizah Zakaria & Norsalwati Sabtu ... 809

Maqasid Syariah dalam Pelancongan

Nor Azlina Abd Wahab, Norajila Che Man, Rawi Nordin, Mohamad Shafiei Ayub & Mohd Zaid Mustafar ... 817

Pengurusan Harta Menurut Islam: Analisa Menurut Perspektif Maqasid Syariah
Nor Azlina Abd Wahab, Norajila Che Man, Norafifah Ab Hamid & Rawi Nordin ... 835

علم الفروق الأصولية: منهجية تجديدية في تأليف علم الأصول
(The Science of Usuli Nuances: a Renewal Method of Writing in Usul al-Fiqh)
...847 مصطفی بن محمد جبري شمس الدين

The Wisdom of Polygamy in Islam: The Law and Customary Practice in
Afghanistan
Nasir Ahmad Yousefi... 865

Pendekatan Fuqaha dalam Memahami Illah Riba bagi Emas dan Perak
Mohd Asyadi Redzuan, Mohamad Zaki Razaly, Mohd Zainodin Mustaffa & Siti Noor Ain Aziz ... 879

CONTEMPORARY ISSUES OF DAKWAH IN MALAYSIA

Konsep Amar Makruf Nahi Mungkar dalam Kerangka Dakwah Islam
Razali Musa, Wan Hishamudin Wan Jusoh, Mohd Shahril Othman, Syed Hadzrullathfi Syed Omar & Mohd Safri Ali ... 889

Pengurusan Akidah di Malaysia Secara Berorganisasi: Satu Tinjauan Awal
Tentang Jalinan antara Institusi Islam Kerajaan Pusat dan Negeri di Malaysia
Sophian Rambli & Engku Ahmad Zaki Engku Alwi ... 895

Toleransi Agama dalam Kehidupan Komuniti Muslim Baharu: Tinjauan dari
Aspek Cabaran
Azarudin Awang, Che Zuina Ismail, Azman Che Mat & Rubiah Abu Bakar ... 901

Kartun Bertemakan Dakwah Islamiyah Atas Talian: Interpretasi Dakwah
Sarkastik Dan Satira
Fazlina Mohd Radzi & Azahar Harun ... 909

The Correlation Between Salah (Prayers) and Students' Academic Performance
Che Haslina Abdullah, Mahanim Omar, Raja Rosila Raja Berahim, Nur Afiqah Ab Latif & Che Nooryohana Zulkifli... 921

Peranan Laman Facebook dalam Penyampaian Maklumat Pengurusan Pusaka
Mohd Khairy Kamarudin, Mohd Hafizie Suhaimi & Nasrul Hisyam Nor Muhamad... 931

Muslims in South Korea: The Way of Life

*Mahsuri Khalid, Ashirah Fatimah Mohd, Nurauni Aqilah Mohd Khir,
Nur Nabila Mazlan, Nur Farhanah Mahamad Halid & Noraini Jamal... 943*

Kajian Awal Tahap Kesukarelawan di Kalangan Rakyat Johor, Malaysia

*Nik Rozilaini Wan Mohamed, Abdul Rasid Abdul Razzaq, Rohayu Roddin & Nor
Asikin Shaharuddin... 963*

Perubahan Akhlak Saudara Kita Selepas Memeluk Islam di Johor

*Nur Najwa Hanani Abd Rahman, Mohd Farhan Ahmad, Noraishah P Othman,
Siti Fairuz Sujak & Luqmanulhakim Ab Rahman... 969*

Dakwah Melalui Media Sosial: Penerimaan dalam Kalangan
Warga IPD Setiu, Terengganu

*Azman Che Mat, Khairul Azhar Abd. Karim, Azarudin Awang,
Ahmad Fakrulazizi Abu Bakar, Nor Shaifura Musilehat &
Ahmad Zulfadhli Nukman... 987*

ISLAM AND COMMUNICATION

Akhlak Terbina Komunikasi Sempurna

*S.Salahudin Suyurno, Mohammad Taufik Md Sharipp, Mohd Shafie Ayub,
Mohd Zaid Mustafar & Mohd Zin Junoh ... 997*

Aplikasi Syarat Kesihatan Hadith terhadap Model Komunikasi Berkesan

*Muhammad Taufik Md Sharipp, Muhammad Faidz Mohd Fadzil, Mohd Zaid
Mustafar, Mohd Khairul Nizam Mohd Aziz & S Salahudin Suyurno ... 1005*

Komunikasi IntraPersonal dalam Dialog antara Agama:

Pengalaman Saudara Baru

*Azarudin Awang, Che Zuina Ismail, Azman Che Mat, Noor, Hasyimah Sulaiman
& Wan Noor Hazlina Wan Jusoh ... 1015*

Pembangunan dan Pengesahsahihan Instrumen *Manhaj Rabbāniyyah* sebagai
Indikator Komunikator Islam

*Muhammad Taufik Md Sharipp, S Salahudin Suyurno, Mohamad Shafiei Ayub,
Abdul Raf Ridzuan & Mariam Farhana Md Nasir ... 1023*

Media Baharu dan Budaya Popular Islam: Peranan dan Realiti

*Aini Faezah Ramlan, S Salahudin Suyurno, Muhamad Shafie Ayub, Rosilawati
Sultan Mohideen & Abdul Qayyum Abd Razak ... 1031*

Unsur-unsur Takmilah dalam Filem Islam

Mohamad Shafiei Ayub, Muhammad Taufik Md Sharipp, Aini Faezah Ramlan, Abdul Qayyum Abdul Razak, S Salahudin Suyurno & Ahmad Faiz Ahmad Ubaidah ... 1037

ISLAMIC EDUCATION DEVELOPMENT

Gagasan Madrasah Al-Zahra': Penubuhan Universiti Islam di Akhir Kerajaan Turki Uthmani

Mohd Nasir Ayub, Surita Hartini Mat Hassan, Muaz Mohd Noor, Noor Hidayah Kasim & Rafidah Amat ... 1055

Kaedah Hafazan: Suatu Tinjauan Ringkas

Siti Suriyani Sulaiman ... 1071

Pembelajaran Berpusatkan Pelajar dan Pencapaian Pelajar Bahasa Arab

Azman Che Mat, Muhammad Saiful Anuar Yusoff, Azarudin Awang, Ahmad Fakrulazizi Abu Bakar, Nor Shaifura Musilehat & Ahmad Zulfadhli Nukman ... 1087

Perlaksanaan Pendekatan Pembelajaran Berasaskan Permainan Digital bagi Kursus CTU 281: Kesan terhadap Prestasi Akademik dan Motivasi Diri Pelajar Grafik di UiTM Alor Gajah

Ilinadia Jamil, Azahar Harun, Fatrisha Mohamed Yusoff, Nor Yus Shahirah Hassan & Fazlina Mohd Radzi ... 1095

Analisis Kerelevanan Kurikulum Kursus Pemikiran dan Tamadun Islam (CTU151) terhadap Pelajar di UiTM

Rubiah Abu Bakar, Che Zuina Ismail, Azarudin Awang & Noor Hasyimah Sulaiman ... 1107

Hadith's Source of Reference Finder Browser Extension

Mohamad Hafiz Khairuddin, Nur Azalizana Ahmad Saru, Mohd Hafifi Mohd Supir, Anwar Farhan Zolkeplay & Mohd Taufik Mishan... 1117

Peranan IPTA dan IPTS dalam Menerapkan Pendidikan al-Quran di dalam Kurikulum sebagai Kursus Teras bagi Semua Pelajar Islam di Malaysia: Kajian Awal di Beberapa Buah IPT di Malaysia

Nor Ashiqeen Jamaluddin, Raihana Farahiyah Abdul Rahman, Sulaiman Shakib Mohd Noor & Mohd Nazir Kadir... 1127

Hukum Kanun Brunei dan Hukum Kanun Melaka: Suatu Ristaan Sejarah
Haji Dzulkiflee Haji Abdul Latif... 1143

جهود علماء المسلمين في مجال الطب وأثره على الحضارة الإنسانية

1155 ... د. محمد مرسلين محمد إسماعيل

2nd International Islamic
Heritage Conference 2017

2nd International Islamic
Heritage Conference 2017

Foreword

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Bismillahirrahmanirrahim. All praise to Allah SWT. Blessing and Prayers be upon Prophet Muhammad SAW, and also to his family members, kindred's, companions and his followers who adhere faithfully to his teaching.

I would like to express my gratitude for this invitation to write a few words in conjunction of this proceeding. Heartiest congratulations go to the organizers of the 2nd International Islamic Heritage Conference 2017 (2nd IsHeC2017) that was held on 14th – 15th November 2017. Congratulations also to the editors for their efforts in publishing the articles presented at the 2nd IsHeC2017.

Proceeding of 2nd International Islamic Heritage Conference 2017 is a very noble effort as it adds to the corpus of literature on Islamic based research in various disciplines of knowledge. I hope that this proceeding can be a catalyst for the germination and strengthening of Islamic knowledge.

Finally, I wish to extend my sincere appreciation to all parties involved in the publication of this proceeding especially Academy of Contemporary Islamic Studies (ACIS) UiTM Melaka, Center for Islamic Philanthropy and Social Finance (CIPSF), Pusat Jaringan Industri, Komuniti dan Alumni (PJI & A) UiTM Melaka and the authors for their contribution.

DATUK PROF. MADYA SABARIAH MAHAT

Rektor,
Universiti Teknologi MARA Cawangan Melaka,
Alor Gajah, Melaka.

2nd International Islamic
Heritage Conference 2017

Preface

In the name of Allah, the Most Beneficent, the Most Merciful. All praise is due to Allah SWT, the Almighty. We all praise Him, seek His Help, and ask for His Forgiveness. We seek refuge with Him from the evil of our souls, and from our sinful deeds. He whom Allah SWT guides, no one can misguide him, and whoever Allah SWT misguides, no one can guide him. Blessings and prayers upon His Messenger Prophet Muhammad SAW. We would like to express our thorough and sincere gratefulness to Allah the Almighty, who has given us the opportunity to write, edit and complete the *Proceeding of 2nd International Islamic Heritage Conference 2017*.

We wish to extend our appreciation to YBhg. Datuk Associate Professor Sabariah Hj. Mahat, Rector of Universiti Teknologi MARA (UiTM) Cawangan Melaka for her full encouragement in ensuring the success of the 2nd IsHeC2017 and also the publication of this proceeding. Special thanks to YBrs. Associate Professor Dr. Shafinar Ismail, Deputy Rector of Research and Industrial Linkage UiTM Cawangan Melaka for her continuous support in 2nd IsHeC2017.

A great deal of appreciation also goes to the Center for Islamic Philanthropy and Islamic Finance (CIPSF), Uni-Charity Society, ACIS UiTM Cawangan Melaka and UiTM Press for their tremendous effort in making the 2nd IsHeC2017 a success.

This proceeding comprises the articles that were presented in 2nd IsHeC2017 which held on 14 hingga 15 November 2017 at Avillion Hotel Melaka.

Hopefully, the *Proceeding of 2nd International Islamic Heritage Conference 2017* will give a clearer view of various contemporary issues in Islamic-based research in this country and the Muslim world as a whole. Finally, we hope that this proceeding may inspire and motivate its readers in initiating attempts and contributions for the sake of Muslim ummah.

MOHD FAIZAL P. RAMELI
ABDUL QAYUUM ABDUL RAZAK
MUHAMAD TAUFIK MD SHARIPP
MOHD ZAID MUSTAFAR
MOHD KHAIRUL NIZAM MOHD AZIZ
RAWI NORDIN
S. SALAHUDIN SUYURNO
DZIAUDDIN SHARIF

Editor

Proceeding of 2nd Islamic Heritage Conference (ISHEC 2017)

2nd International Islamic
Heritage Conference 2017

SEJARAH DAN IMPLEMENTASI DEKORASI CINA DALAM PEMBINAAN MASJID TERAWAL DI MELAKA

Nor Adina Abdul Kadir, S. Salahudin Suyurno, Sarah Dina Mohd Adnan,
Noorfazreen Mohd Aris & Muaz Mohd Noor

ABSTRAK

Pengaruh seni bina cina ke atas senibina masjid bermula apabila petukang-petukang cina ikut datang membina bangunan-bangunan di Melaka pada zaman dahulu. Sejak awal bandar Melaka didirikan terjalin hubungan erat di antara Parameswara dengan Dinasti Ming di negara China. Pada tahun 1411, Parameswara telah pergi ke Peking sebagai kunjungan balas Laksamana Cheng Ho ke Melaka pada tahun 1409 dan jalinan kedua-dua negara ini telah memberi ilham dalam pembangunan Melaka. Masjid-masjid awal di Melaka berbentuk piramid bertingkat dan menara berbentuk pagoda yang melambangkan pengaruh cina. Antaranya, Masjid Kampung Keling Melaka telah berusia lebih 200 tahun dan permulaan masjid itu dibina atas kemurahan hati seorang hartawan Cina bernama Shamsudin yang baru memeluk Islam. Masjid yang dibina itu bukan sahaja mempunyai ukiran-ukiran cina tetapi turut memiliki komponen-komponen luar dan dalam masjid seperti menara dan pintu gerbang cina yang turut diimplimentasikan dalam seni bina masjid tersebut. Ini jelas memperlihatkan gabungan kebudayaan cina dan Islam dapat dihubungkan dengan mesra dan harmoni.

PENDAHULUAN

Masjid terawal Melaka dalam artikel ini menekankan Masjid Kampung Hulu, Masjid Kampung Keling dan Masjid Tengker. Pemilihan ketiga-tiga masjid ini berikutan wujudnya pengaruh cina dalam struktur seni binanya. Selain pengaruh budaya tempatan dan Islam, seni bina masjid juga dipengaruhi oleh unsur seni bina Cina. Ini dapat dilihat pada masjid-masjid lama Melaka yang dibina pada zaman penjajah. Bentuk menara dan bumbung masjid dihias dengan rabung bergelombang iaitu mirip pagoda atau bentuk bumbung rumah ibadat Cina. Walau bagaimanapun asas masjid lama Melaka tetap berlandaskan seni bina yang telah lama wujud di dunia Melayu-Nusantara iaitu seni bina bentuk tajuk atau bumbung meru yang beratap tumpang.¹ Senibina masjid di Asia Tenggara mempunyai kaitan rupa bentuk yang hampir sama dengan masjid-masjid di China.

SEJARAH MASJID-MASJID TERAWAL DI MELAKA

Dalam membincangkan sejarah masjid-masjid terawal di Melaka, tiga buah masjid telah dikenal pasti iaitu:

¹ Masjid atap tumpang dikenali sebagai masjid bentuk Melayu-Nusantara. Di Melaka dipanggil dengan nama 'masjid som pecah'. Som bermakna rabung atau tulang perabung dan oleh itu disebut juga 'masjid rabung pecah'.

Masjid Kampung Keling 1748

Semasa zaman kegemilangan Melaka, ramai pedagang asing telah menetap di Melaka antaranya termasuklah pedagang India Muslim dari Cambay. Ada di antara pedagang ini yang terus menetap di Melaka dan berkahwin dengan masyarakat tempatan dan hasil dari perkahwinan tersebut lahirlah generasi “Keling” di Melaka. Ketika era penaklukan Portugis bangsa ini telah ditempatkan di suatu kawasan yang dikenali sebagai daerah “Upeh”. Apabila aktiviti perdagangan mengalami kemerosotan, bangsa Keling ini dipindahkan ke kawasan yang lebih kecil di kenali sebagai “Kampung Keling”. Daerah Kampung Keling ini terletak berhampiran dengan Masjid Kampung Hulu iaitu jaraknya lebih kurang dalam 500 meter sahaja.

Masjid Kampung Hulu diasaskan oleh Shamsudin Harun pada tahun 1728M manakala Masjid Kampung Keling dibina pada tahun 1748M. Masjid ini dibina ekoran dari hubungan tidak mesra masyarakat Melayu dengan bangsa Keling. Oleh sebab itu, masjid ini didominasi oleh masyarakat Keling yang berasal dari India yang berhijrah keluar dari negara mereka. Apabila kedua-dua kaum iaitu Melayu dan Keling tidak dapat bersatu, maka Belanda telah membenarkan satu lagi masjid didirikan bagi mengelakkan perbalahan yang panjang. Walau bagaimanapun, solat Jumaat akan dilaksanakan pada satu masjid sahaja mengikut giliran bagi mengelakkan kedua-duanya bagi tujuan Solat Jumaat.

Masjid Kampung Hulu 1728

Masjid ini dibina pada tahun 1728M oleh Shamsuddin Harun seorang yang berketurunan Cina Muslim. Beliau merupakan kapitan Melayu yang dilantik oleh Belanda untuk memimpin orang-orang Melayu di Melaka. Nama pengasas masjid ini dilihat pada ukiran tembaga yang terdapat di pintu masuk di bahagian dalam masjid ini. Ukiran pada pintu masuk menjadi bukti Masjid Kampung Hulu adalah masjid kedua tertua di Malaysia dan Melaka yang berusia kira-kira 260 tahun. Tapak asal Masjid Kampung Hulu ini adalah sebuah perkampungan nelayan yang dihuni oleh orang-orang Melayu yang beragama Islam. Lokasi perkampungan ini berdekatan dengan Sungai Melaka yang menjadi nadi utama dalam aktiviti perhubungan penduduk kampung tersebut. Namun, pada hari ini, kawasan sekitar masjid diduduki oleh masyarakat Cina yang memonopoli ekonomi dengan mengusahakan perniagaan rumah kedai.

Masjid ini merupakan masjid pertama dibina sepenuhnya dengan menggunakan batu dan menara masjidnya berbentuk pagoda serta bumbungnya berbentuk piramid. Masjid ini juga turut dijadikan pusat penyebaran Islam semasa penjajahan Belanda di Melaka. Datuk Harun iaitu bapa kepada Datuk Shamsudin dulunya dikenali Tan Seek Tiong yang berasal dari tanah besar China dan dilahirkan semasa pemerintahan Dinasti Chin (Manchu). Pembinaan masjid Kampung Hulu ini juga berada di bawah tanggungjawab anaknya Shamsudin dan masjid ini telah dibina lebih awal iaitu 1670M, tetapi pihak PERZIM telah

mengiktiraf tarikh rasmi pembinaan masjid ini pada tahun 1728M. Menurut Ezrin Arbi (1971), Shamsudin sememangnya telah merencana agar masjid yang dibangunkan itu diukir dengan ukiran motif dan ornamentasi Cina dan dihias pembinaan menara berbentuk pagoda dan pintu gerbang berunsur Cina. Tujuan beliau adalah untuk memperlihatkan kepada bangsa Cina bahawa agama Islam dan kebudayaan Cina itu dapat berhubung mesra melalui proses asimilasi kesenian di dalam masjid.

Masjid ini mempunyai bumbung meru beserta menara pagoda di bahagian kanan masjid. Sebaik sahaja melangkah masuk ke dalam masjid melalui pintu gerbang, kolam wuduk masjid boleh dilihat di bahagian kanan masjid. Dalam ruang solat masjid terdapat empat tiang utama yang mendokong bumbung masjid dan ini telah digunakan sejak awal pembangunan masjid lagi. Rekod PERZIM menunjukkan mahkota atap pada bumbung dan menara sulur buyur masjid di import dari China. Begitu juga seramik yang digunakan bagi menampung lantai masjid turut diimport dari China sewaktu pemerintahan Dinasti Qing. Pada tahun 2005, pihak PERZIM Melaka telah mengkategorikan masjid ini sebagai masjid Melayu klasik yang berbumbung tingkat atau bumbung meru atau atap tiga tangkup.

Masjid Tengker

Masjid ini dinamakan Tengker kerana lokasi masjid yang terletak di Jalan Tengker iaitu mukim Tanquerah. Masjid ini diberi nama Tengker berdasarkan kepada perkataan Tengker atau Terengker diambil dari perkataan Portugis iaitu Trangquerah yang bermaksud "arth-backed palisade". Masjid ini dibina pada tahun 1728M dan merupakan salah satu masjid yang tertua di Melaka. Masjid ini dibina pada tahun yang sama dengan Masjid Kampung Hulu dan lapan tahun selepas pembinaan Masjid Peringgit. Kebanyakan yang tinggal berdekatan masjid ni adalah golongan pedagang India yang telah lama menetap dan berkahwin dengan masyarakat tempatan. Pedagang-pedagang tersebut kebanyakannya berasal dari Pakistan, India dan Gujerat. Masjid ini dibina gabungan dari beberapa unsur senibina tradisional Melaka dan senibina asing seperti Inggeris, Eropah dan China. Masjid ini mempunyai hiasan bersifat elektrik dan memiliki Menara masjid berbentuk pagoda. Masjid ini juga mengekalkan empat tiang seri yang berperanan dalam menyokong bumbung meru tersebut.

PENGARUH CINA PADA MASJID TERAWAL MELAKA

Di Melaka, bentuk masjid dan surau adalah unik dan menarik kerana bumbung atapnya berbentuk piramid bertingkat. Apabila diteliti secara lebih mendalam, dihujung atap masjid dapat dilihat ukiran-ukiran dan hiasan bercorak Cina. Hiasan dan ukiran tersebut merupakan implimentasi dari hiasan dan ukiran dari rumah berhala orang-orang Cina. Selain itu, mimbar-mimbar yang ada di dalam masjid pembentukannya dari kayu berukir dan ini ada kaitannya dengan perabut-perabut Cina. Masjid Kampung Hulu, Masjid Kampung Keling dan Masjid Tengker merupakan masjid-masjid tua Melaka yang mempunyai pintu gerbang yang dipengaruhi pintu gerbang Cina dan hiasan-hiasan di dinding yang dibuat dari

tembikar cina. Elemen-elemen ini membuktikan adanya pengaruh cina dalam senibina masjid di rantau ni. Pengaruh dan asal usul ini tidak dapat dijelaskan, namun ada pendapat yang mengatakan pengaruh seni bina cina ke atas senibina masjid ini bermula apabila petukang-petukang cina ikut datang membina bangunan-bangunan di Melaka pada zaman dahulu.

Sejak awal bandar Melaka didirikan terjalin hubungan erat di antara Parameswara dengan Dinasti Ming di negara China. Pada tahun 1411, Parameswara telah pergi ke Peking sebagai kunjung balas Laksamana Cheng Ho ke Melaka pada tahun 1409 dan jalinan kedua-dua negara ini telah memberi ilham dalam pembangunan Melaka. Masjid-masjid awal di Melaka berbentuk piramid bertingkat dan menara berbentuk pagoda yang melambangkan pengaruh cina. Satu kajian di Masjid Kampung Keling, Melaka telah dibuat oleh seorang pelajar di Fakulti Seni Bina, Institut Teknologi MARA. Dianggarkan masjid tersebut telah berusia 200 tahun dan permulaannya masjid itu dibina atas kemurahan hati seorang hartawan Cina bernama Shamsudin yang baru memeluk Islam. Masjid yang dibina itu bukan sahaja mempunyai ukiran-ukiran cina tetapi menara dan pintu gerbang cina turut diimplimentasikan dalam seni bina masjid tersebut. Ini jelas memperlihatkan gabungan kebudayaan cina dan Islam dapat dihubungkan dengan mesra dan harmoni.

Di Nusantara, salah satu masjid yang masih kekal dengan reka bentuk seni cina dan direkodkan secara teratur ialah Masjid Agung Demak dibangunkan pada tahun 1478M. Masjid ini terletak di Pantai Utara Jawa dan merupakan pusat perkembangan Islam yang tertua di Kepulauan Melayu. Keunikan pembinaan masjid yang menerima pengaruh cina ini dikembangkan secara meluas oleh masyarakat cina yang berhijrah ke Kepulauan Melayu. Masjid yang terdapat kesan seni bina cina ini dilihat mempunyai persamaan dengan pagoda yang digunakan di China untuk aktiviti keagamaan dan dikelaskan mengikut tindihan susunan bumbung. Di antara kesan pertukangan cina yang boleh dilihat pada masjid ini ialah penggunaan jubin cina dan dinding bata cina, ukiran didinding dan dicat serta ukiran cina yang menarik pada mimbar, dinding, pintu gerbang dan tembok batu masjid yang banyak dipengaruhi ajaran Buddha. Tujuh pelayaran yang diketuai oleh Cheng Ho atas arahan dari kerajaan Dinasti Ming menjadikannya sebagai teori yang kukuh bahawa reka bentuk masjid berbumbung meru didatangkan khas dari China. Menara berbentuk pagoda dan sulur buyur pada bucu bumbung masjid dan ukiran menarik pada masjid antara bukti kukuh yang menunjukkan bahawa seni bina masjid ini menerima pengaruh dari China.

Seni bina dan reka bentuk yang terbesar di bawa dari China ke Melaka oleh pendatang cina khususnya yang datang dari Selatan Wilayah tersebut telah berlaku sejak 600 tahun yang lalu. Perkembangan awal sejarah pertukangan cina di Melaka dilihat berlaku melalui dua fasa utama iaitu sekitar abad ke-15M dan abad ke-18M. Fasa yang pertama berlaku sewaktu zaman pemerintahan Dinasti Ming (1368-1644) dan di zaman Kesultanan Melayu Melaka (1409-1511) manakala fasa yang kedua berlaku apabila Melaka di jajah Belanda (1641-1824). Di antara abad ke-16 dan 17M (1511-1641) pembangunan yang melibatkan

pertukangan Cina di Melaka tidak ada disebabkan penjajahan Portugis ke atas Melaka.

DEKORASI CINA PADA KOMPONEN LUAR DAN DALAM MASJID

Terdapat pelbagai bentuk dekorasi Cina pada komponen luar dan dalam masjid-masjid terawal di Melaka. Antaranya ialah:

Bumbung Meru

Masjid di Melaka memiliki komponen atap dengan pola dasar segi tiga dan disusun secara bertahap. Bentuk bumbung piramid yang disusun dalam keadaan berperingkat ini juga dikenali sebagai masjid berbumbung meru (Ra'alah Mohamad, 2002).¹ Selain itu bumbung meru ini turut dikenali dengan bentuk atap bersusun tumpang. Jumlah susunan atap terdiri daripada tiga tahap dan atap terakhir disokong oleh tiang seri. Selain disebut sebagai atap tumpang reka bentuk masjid yang terdapat di Melaka ini juga disebut sebagai masjid berbumbung piramid (Mastor Surat, 2008). Penamaan ini berdasarkan kepada bentuk bumbung yang mempunyai lapisan besar di bahagian paling bawah dan mengecil sehingga ke bahagian puncak atap yang memusat.²

Terdapat dua teori utama yang membahaskan tentang pengaruh bumbung meru ini. Teori yang pertama dipelopori oleh Pijper³ (1947M) dan Stutterheim⁴ (1948M). Mereka berpandangan atap yang bertingkat adalah daripada pengaruh kosmologi Hindu dan seni bina bertingkat ini dikatakan menerima pengaruh daripada seni bina Bali di Jawa (Handinoto, 2007 & S Vlatseas, 1990). Pendapat ini serupa dengan Abdul Halim Nasir,⁵ beliau menyifatkan seni bina awal di alam Melayu ini sudah mempunyai pengaruhnya yang tersendiri sebelum kedatangan Islam lagi. Masjid-masjid lama ini menggunakan bumbung yang berbentuk meru

¹ Bumbung berbentuk piramid juga dikenali sebagai masjid berbumbung *tajug* di Indonesia atau bumbung meru yang boleh dilihat di Malaysia dan Indonesia. Masjid seperti ini biasanya mempunyai dua, tiga, lima atau tujuh lapisan bumbung tetapi di Malaysia hanya boleh dilihat tiga dan lapisan bumbung sahaja. Salah satu masjid di Malaysia yang boleh dilihat sehingga hari ini ialah Masjid Kampung Laut. Masjid ini dibina secara sepenuhnya dengan menggunakan kayu dan merupakan masjid yang tertua di Malaysia. Terdapat pandangan yang mengatakan Masjid Kampung Laut lebih tua berbanding Masjid Agung Demak yang terletak di Jawa.

² Kedudukan atap masjid yang berbentuk piramid juga dianggap sebagai simbol laluan "Roh" yang berpunca dari atas puncak (teratas) bahagian "kubah" memberikan simbol Kesatuan (tauhid) yang dilihat.

³ Pijper adalah diantara pelopor utama yang mengkaji tentang seni bina asli di Nusantara. Antaranya ialah pembinaan masjid yang terdapat di Indonesia. Beliau juga banyak menulis bersama Stutterheim berkenaan isu seni bina masjid tradisi.

⁴ William Ferderik Sutterheim banyak menghasilkan karya berkenaan sejarah seni bina bangunan masjid dan rumah-rumah ibadat Buddha dan Hindu. Kajian beliau banyak membandingkan kesan seni bina asing yang terdapat di rumah ibadat pelbagai agama ini. Kajian beliau juga turut memfokuskan kepada sejarah Jawa dan Indonesia.

⁵ Beliau merupakan seorang karyawan tamu di Institut Alam dan Tamadun Melayu, Universiti Kebangsaan Malaysia. Pengalaman beliau sebagai pegawai di muzium Negara telah menjadikan beliau seorang peneliti, pengkaji dan penulis dalam bidang seni bina bangunan terutamanya yang mencakupi soal tradisi dan estetika.

dan beratap tumpang berlapis atau yang disebut juga sebagai bumbung som pecah empat atau bentuk tajuk. Menurut beliau lagi, bumbung jenis ini sebenarnya mendapat pengaruh daripada kebudayaan Hindu-Buddha yang sangat kuat pada abad ke-7M sehingga ke-14M (Abdul Halim Nasir, 1979). Menurut Wan Ramli Wan Daud (2000) atap cangkup ini menyerupai gunung atau Meru yang dianggap sebagai tempat tinggal dewa oleh penganut agama Hindu, manakala bagi masyarakat Melayu, mereka beranggapan bahawa bumbung meru adalah tempat turunnya nenek moyang raja Melayu di samping bertindak sebagai penutup bagi menghalang rembesan air daripada masuk melalui celah-celah antara pertemuan hujung atap.

Teori yang kedua dipelopori oleh Graaf (2004)¹ dan Lombard (1996), mereka berpendapat binaan bumbung bertingkat ini adalah pengaruh Cina yang kuat pada masjid-masjid kuno di Jawa kerana atapnya yang berbentuk pagoda. Bukti yang boleh dikaitkan dengan teori ini adalah ramai pedagang-pedagang Cina yang dominan menetap di pantai Utara Jawa sambil menyebarkan ajaran Islam. Menurut Slametmuljana, ciri-ciri masjid berbumbung meru ini sebenarnya diambil daripada pertukangan China dan Jepun. Gaya reka bentuk bumbung berlapis ini tidak diketahui di Timur Tengah. Oleh kerana Islam tidak berkembang dengan meluas di Jepun, maka beliau berpendapat reka bentuk ini datang sepenuhnya dari China. Gaya dan reka bentuk bumbung meru masjid ini dikatakan diambil daripada seni bina yang dipraktikkan sewaktu zaman Dinasti Ming (Su, Gin-Djih, 1908). Hasil penghijrahan masyarakat Cina ke Asia Tenggara telah membawa bersama reka bentuk bumbung meru ini dengan sedikit pengubahsuaian agar sesuai dengan persekitaran yang terdapat di alam Melayu (Boyd, 1962).

Melihat kepada reka bentuk masjid "*Melakan style*" ini antara ciri terpenting reka bentuk bumbung masjid ini adalah bumbungnya berbentuk meru, mempunyai sulur buyur dan mahkota atap. Pengkaji bersetuju dengan teori yang kedua di mana pengaruh reka bentuk bumbung meru ini didatangkan dari China kerana ciri penting yang terdapat pada masjid-masjid melaka memiliki persamaan dengan rumah ibadat dan kediaman masyarakat Cina. Tetapi saiz ruang solat masjid ini masih lagi mengekalkan ruang segi empat sama seperti masjid yang pertama dibangunkan oleh Nabi Muhammad SAW dan masjid-masjid yang terdapat di dunia Arab amnya. Hal ini kerana ruang dalam bangunan di China berbentuk segi empat tepat dan disesuaikan dengan bumbung meru dalam bentuk yang sama. Manakala masjid di Melaka mempunyai skala ruang segi empat tepat dan disesuaikan dengan bumbung meru dalam bentuk sama. Berdasarkan kepada kajian lapangan, terdapat beberapa persamaan yang boleh dilihat pada masjid berbumbung meru dengan bumbung yang terdapat di rumah ibadat Cina seperti bentuk bumbung yang berlapis, mahkota atap sebagai hiasan utama pada puncak masjid dan sulur buyur sebagai hiasan di bahagian penghujung bumbung masjid.

¹ Hermanus Johannes De Graaf merupakan pakar berkaitan isu di Nusantara. Beliau juga banyak menghasilkan karya sejarah dan penulisan beliau banyak difokuskan kepada sejarah masyarakat Cina dan kerajaan-kerajaan yang terdapat di Nusantara.

Bagi masyarakat Cina, bumbung yang diletak secara berlapis dan bertingkat-tingkat merupakan simbol kepada penghormatan. Bumbung yang diletakkan secara berlapis ini juga menghindarkan dewan bangunan daripada panas matahari dan cuaca sejuk. Usia penggunaan reka bentuk bumbung China ini telah mencecah kepada 2000 tahun dan pengaruh tersebut tersebar luas sehingga ke serata negara. Tempoh ini merupakan jangka masa yang sangat panjang dan seperti yang diketahui tamadun China adalah di antara tamadun tertua dan hebat di dunia (Zulkifli Hanafi, 1985). Apabila bumbung berbentuk piramid ini diperkenalkan di alam Melayu, kesemuanya diubahsuai mengikut kesesuaian dan penerimaan masyarakat di alam Melayu dan Melaka khususnya. Bumbung piramid atau bumbung meru digunakan untuk pembinaan masjid '*Melakan Style*' dan penggunaan reka bentuk bumbung piramid ini kemudiannya disebar di kawasan-kawasan yang berdekatan seperti Jepun, Korea dan Taiwan. Oleh itu, jangka masa 2000 tahun merupakan tempoh pengaruh reka bentuk bumbung meru ini diperkenalkan di kepulauan Melayu dan bumbung ini didatangkan khas dari China terutamanya sewaktu pelayaran Cheng Ho.

Mahkota Atap

Hiasan pada puncak bumbung masjid lebih dikenali sebagai mahkota dan pada kebiasaannya mahkota atap diperbuat daripada seramik. Hiasan ini hanya boleh didapati pada masjid Nusantara dan di China sahaja dan juga boleh didapati pada puncak masjid-masjid yang terdapat di Melaka (S Vlatseas, 1990). Asal usul pembuatan mahkota atap ini dikatakan berasal dari wilayah Canton dan Fukien, negara China (Kohl, David G, 1978). Apabila masyarakat Cina berhijrah ke Melaka mereka telah memperkenalkan mahkota atap ini sebagai komponen dalam binaan bangunan dan kemudiannya diserap ke dalam binaan masjid. Komponen ini kemudiannya menjadi salah satu ciri terpenting yang akhirnya dianggap sebagai lambang dan identiti masjid di Melaka.

Pembuatan mahkota atap biasanya dihasilkan dengan menggunakan seramik. Penggunaan seramik pada waktu tersebut dianggap mewah kerana seramik¹ adalah barangan yang sangat berharga di samping memiliki daya tarikannya yang menarik. Pengaplikasian mahkota atap pada bangunan masjid mampu menzahirkan kemegahan kerana memiliki nilai yang tinggi (Abdul Rochim, 1983). Mahkota atap yang diperbuat daripada seramik ini juga mampu bertahan daripada hawa panas dan air hujan kerana telah mengalami proses

¹ Seramik sangat sinonim dengan masyarakat Cina, Negara China adalah merupakan pengeluar terbesar seramik di dunia. Perusahaan pembuatan seramik ini telah mula berlaku sejak zaman Neolitik iaitu di Lembah Sungai Kuning. Perkembangan seni seramik di China bertambah pesat sewaktu zaman Dinasti Tang dan berlaku pengeksportan seramik Cina ini ke Negara-negara luar seperti Afrika, Jepun, Negara di Timur Tengah dan Asia Tenggara. Seramik Cina ini memberi pengaruh yang sangat besar kepada dunia sehinggakan pembuatan seramik di Timur Tengah juga dirujuk kepada China. Sila lihat B. Bronson, Chinese and Middle Eastern Trade in Southern Thailand during 9th century AD dalam Ancient Trades and Cultures Contacts in Southern Asia, (Amara Sristuchat,1996), 181-200.

pembakaran tinggi.¹ Sampai saat ini seramik-seramik pada mahkota atap tersebut masih teguh berada di atas puncak bumbung masjid. Oleh itu penggunaan seramik Cina pada puncak mahkota atap masjid dapat menonjolkan penampilan masjid sebagai bangunan ibadat yang suci dan memiliki daya tarikan yang tersendiri. Keistimewaan mahkota atap ini jelas pada bentuknya yang pelbagai di samping mempunyai erti yang bernilai. Motif yang sering digunakan ialah sulur daun dan kelopak teratai.

Bentuk mahkota atap di Melaka juga seperti piramid yang mana ianya bersaiz besar di bahagian bawah dan semakin mengecil dibahagian atas sehingga ke puncaknya. Keistimewaan mahkota atap jelas kelihatan pada coraknya yang menarik serta bahan buatan yang tinggi. Rekaan mahkota atap pada abad ke 18-19M di Melaka mempunyai keunikan dan gaya rekaan yang tertentu serta menjadi identiti kepada seni bina tradisional masjid di Melaka. Setiap rekaan mahkota atap ini mempunyai bentuk yang tersendiri antaranya terdapat mahkota atap yang memiliki hiasan setingkat dan ada yang mempunyai sehingga lima tingkat hiasan seperti yang boleh dilihat pada Masjid Kampung Keling. Lapisan pertama bermula daripada tapak mimbar dengan saiz besar dan berakhir dengan saiz yang semakin mengecil pada bahagian atas. Mahkota atap yang terdapat di masjid kajian memperlihatkan kesan bentuk seperti stupa dan dilapisi dengan kelopak bunga teratai mengikut peringkat lapisan.

Sulur Buyur

Pada setiap masjid berbumbung meru ini boleh dilihat sulur buyur iaitu hiasan pada hujung bumbung masjid. Menurut Ezrin Arbi (1971) masjid-masjid yang kebanyakan terdapat di Melaka mempunyai corak-corak yang mempunyai ukiran dan hiasan Cina sangat ketara dan boleh dilihat pada hujung-hujung atap dan pada puncak masjid. Hiasan sulur buyur ini juga boleh dilihat pada rumah-rumah ibadat Cina. Hiasan pada hujung perabung atau sulur buyur ini telah bermula sejak dari zaman kerajaan Dinasti Ming dan Qing lagi. Pengaruh penggunaan hiasan pada hujung perabung dibawa oleh masyarakat Cina yang datang dari daerah Guangdong dan Fujian dan hiasan ini mula berkembang dan dihasilkan dalam banyak corak dan bentuk. Antaranya ialah haiwan, bunga, ikan, serangga dan dewa-dewi yang dibuat dengan menggunakan mortar, marmar dan cip porselin (So-Mui Ma, t.th).

Secara keseluruhannya reka bentuk dan corak sulur buyur yang terdapat di Selatan China boleh dibahagikan kepada tiga bentuk. Pertama, perabung utama yang berakhir dengan lengkungan. Kedua, perabung utama yang berakhir dengan hiasan geometri. Kategori ini terhasil daripada garis lurus dan garis melengkung

¹ Penggunaan mahkota atap ini banyak dipraktikkan pada masjid-masjid lain dirantau ini. Pada peringkat awal mahkota atap ini diperbuat daripada bahan kayu. Namun masjid lama yang boleh dilihat sehingga ke hari ini mempunyai mahkota atap yang diperbuat daripada simen. Oleh sebab mahkota atap ini mempunyai ciri-ciri seni bina Cina, maka boleh dikatakan bahawa golongan Cina muslim ini memainkan peranan penting dalam pembinaan masjid-masjid awal ini. Sila lihat Zhamri Nizar, "Sinkretisme Budaya dalam Seni Bina Masjid Terawal di Asia Tenggara", *Jurnal Seni Persembahan*, Pusat Kebudayaan Universiti Malaya, Jilid 7, (2007), 108.

serta terdapat juga bentuk yang terhasil daripada ukiran abstrak geometri dan ada yang direka daripada sumber alam semulajadi. Ketiga adalah perabung yang berakhir dengan patung seramik (So-Mui Ma, t.th.). Kategori ini merangkumi imej manusia, tumbuhan seperti pokok pine dan elemen semulajadi seperti awan, gunung dan laut. Kesemua motif ini mempunyai maknanya yang tersendiri bergantung kepada tafsiran tertentu (Jiang Lu, 2007). Di Melaka kebanyakan sulur buyur atau perabung masjid ini berada dalam bentuk kategori satu dan dua. Begitu juga yang terdapat di masjid kajian yang akan pengkaji bincangkan dalam bab seterusnya.

Menara

Perkataan menara berasal daripada perkataan “nar” yang bermaksud api.¹ Suatu ketika dahulu, api dipasang di puncak menara bagi menandakan sudak masuk waktu solat, iftar, imsak dan bagi mengumumkan sesuatu hal mustahak. Menara ditampilkan mengikut pengaruh pengikut tradisi setempat berbeza dengan daerah lain. Setiap daerah atau negara menghasilkan menara dengan kreativiti yang mereka miliki dengan gabungan reka bentuk Islam serta budaya tempatan (Achmad Fanani, 2009). Menara-menara masjid yang terdapat pada setiap negara dibina secara berbeza mengikut keadaan, iklim dan muka bentuk bumi.² Kebiasaan menara yang terdapat di Melaka dibina setelah beberapa tempoh pembinaan masjid. Pada peringkat awal masjid-masjid tradisi di Melaka ini hanya menggunakan beduk dan ketuk-ketuk bagi memaklumkan bahawa sudah masuk waktu solat. Selain berfungsi sebagai penanda waktu solat, beduk dan ketuk-ketuk turut digunakan untuk memanggil masyarakat kampung agar berkumpul bagi menyampaikan sesuatu maklumat. Pada awal abad ke-19M, menara diperkenalkan dan mula dibina pada masjid-masjid tradisi ini berbeza daripada masjid-masjid moden yang ada pada hari ini dibina bersama menara.

Masjid-masjid di Melaka yang mempunyai bumbung berbentuk piramid ini biasanya digabungkan dengan keunikan menara yang menyerupai pagoda (Ezrin Arbi, 1971). Menurut Othman Yatim (1989),³ menara yang berbentuk pagoda ini dibina oleh orang-orang Cina yang dibawa khas dari negara China

¹ Masyarakat Islam dikatakan mengetahui menara sebagai satu bentuk tiang api. Hal ini berlaku sewaktu masyarakat muslim masuk ke Mesir bagi menguasai wilayah di sana. Terdapat bangunan yang berbetuk bulat dan menjulang dan di atasnya terpancar cahaya api yang boleh memberi petunjuk kepada para pelayar. Daripada pemerhatian tersebut telah memberikan mereka ilham untuk membangunkan menara dengan tujuan untuk melaungkan azan sebaik sahaja masuk waktu solat. Sila lihat Achmad Fanani, *Arsitektur masjid*, (Yogyakarta: Penerbit Bentang, 2009), 101.

²Menara masjid di Yaman dibina lebih tinggi memandangkan negara tersebut mempunyai gunung-ganang yang tinggi dan tidak mempunyai kawasan yang rendah, tujuan tersebut adalah untuk memudahkan laungan azan sampai kepada masyarakat tempatan. Sekiranya menara yang dibina lebih rendah, laungan azan tidak akan sampai kerana dihalang oleh gunung-ganang dan bukit-bukau. Sila lihat Othman Mohd Yatim, *Islamic Art*, (Dewan Bahasa dan Pustaka: Kuala Lumpur, 1995), 28.

³Merupakan Profesor Emiritus dari Universiti Malaya, Pakar dalam bidang kesenian Melayu, Islam dan seni bina Islam yang berkaitan dengan masjid dan rumah tradisi Melayu.

untuk membina masjid di Melaka. Ramai yang berpandangan pagoda Cina menjadi inspirasi bagi pembinaan menara masjid di Nusantara termasuklah Melaka. Selain itu, pengaruh penggunaan menara yang berbentuk pagoda ini berasal dari zaman Dinasti Tang dan dibawa masuk ke Melaka oleh masyarakat Cina yang menetap di Selatan China (Bruce Allan, t.th.). Antara contoh yang boleh dilihat ialah menara berbentuk pagoda masjid Tengkeri yang mempunyai enam tingkat. Tingkat yang teratas mempunyai ruang yang terbuka atau balkoni yang dilitupi oleh bumbung dengan gaya rekaan China. Keseluruhan menara adalah berbentuk heksagon iaitu segi enam. Setiap tingkat mempunyai hiasan dinding seperti gerbang dan sebuah tingkap kecil tanpa daun tingkap di setiap sisi kecuali di tingkat terakhir iaitu tingkat enam. Melihat kepada binaan menara Masjid Kampung Hulu juga mempunyai balkoni berbumbung di bahagian atas menara. Othman Yatim (1989) berpandangan tukang-tukang yang terlibat di dalam pembinaan menara masjid ini berada di bawah pemerhatian seorang tukang Cina. Sehubungan itu, seni bina Cina dapat dilihat dalam binaan masjid di Melaka abad ke-18M lagi ketika negeri tersebut berada di bawah taklukan Belanda.

Pintu Gerbang

Masjid-masjid di alam Melayu pada peringkat awalnya tidak mempunyai pintu pagar atau pintu gerbang. Penggunaan pintu gerbang pada masjid mula diperkenalkan sewaktu pemerintahan Belanda pada (1641M-1824M) dan pembinaan pintu gerbang di masjid Melaka adalah merupakan hasil daripada reka bentuk pertukangan dari China. Pintu gerbang masjid di bahagian Melaka Tengah iaitu Masjid Kampung Keling, Masjid Tengkeri dan Masjid Kampung Hulu mempunyai pintu gerbang yang dipengaruhi daripada pintu gerbang Cina. Hal ini berdasarkan kepada gaya reka bentuk dan hiasan pada pagar batu tersebut mempunyai persamaan yang ketara seperti pintu gerbang tokong Cina (Mastor Surat, 2008). Selain itu, hiasan yang terdapat di sekitar pintu gerbang ini diperbuat daripada beberapa bahan yang dibawa dari China seperti Tembikar Cina (Ezrin Arbi, 1971). Pintu gerbang masjid kajian diukir dengan hiasan yang menarik serta penuh dengan motif-motif flora dan pada setiap pintu gerbang juga biasanya terdapat tarikh binaan masjid berkenaan.

Antara faktor utama masjid-masjid di pagar adalah untuk memelihara keharmonian persekitaran masjid dan batu dipilih bagi digunakan untuk tujuan tersebut. Pintu gerbang juga dihias dengan indah serta penuh dengan unsur keagamaan dan kesenian yang tinggi (Abdul Halim Nasir, t.th.). Satu ciri umum dalam seni bina masjid ialah kawasan sekitar bangunan yang berpagar bagi melindungi kawasan dalam masjid daripada dilihat dari luar. Sehubungan itu, bangunan masjid dikelilingi pagar yang tinggi. Pintu masuknya dipanggil pintu gerbang ini boleh dikatakan sebagai sempadan pemisah di antara kesibukan luar dan suasana tenang di dalam masjid bagi membolehkan pengunjungnya beribadah dengan penuh tenang dan khusyuk. Pintu gerbang adalah komponen yang penting bagi memelihara kesejahteraan masjid. Hal ini kerana kawasan masjid yang terlindung dari kawasan luar dapat memberikan ruang privasi kepada para jemaah bagi menunaikan ibadah dan melaksanakan tuntutan Islam yang lain. Selain itu,

komponen ini turut berperanan menjaga persekitaran masjid daripada gangguan luar. Kawasan masjid yang terlindung ini akan membuatkan seseorang yang berada di kawasan luar menghormati jemaah yang berada di dalam kawasan masjid daripada melakukan sesuatu yang mengganggu ibadah jemaah lain.

Mimbar

Mimbar adalah merupakan tempat naik bagi seorang imam untuk membacakan khutbah. Ia dinamakan sebagai mimbar kerana ketinggian komponen ini yang perlu dicapai dengan mendaki tangga. Mimbar sentiasa diletakkan di sebelah kanan mihrab dan mempunyai anak tangga untuk naik ke atas platform kecil yang mempunyai bumbung yang dihias dengan ukiran menarik.¹ Mimbar masjid di Melaka mempunyai corak, warna dan reka bentuk yang unik. Dekorasi yang digunakan bagi menghias mimbar sangat berbeza daripada mimbar-mimbar yang kebiasaan boleh dilihat. Menurut seorang penduduk Melaka iaitu Louis Lim (2012), mimbar Masjid Kampung Keling, Masjid Kampung Hulu dan Masjid Tengkeria mempunyai bentuk dan hiasan seperti tanda peranakan Cina yang disebut sebagai Kiong Teng. Tandu tersebut digunakan bagi membawa pasangan pengantin berarak ke seluruh kawasan Melaka bagi meraikan kedua-dua mempelai (Baba and Nyonya Heritage at The Muzium Negara, 1986). Menurut Ezrin Arbi, mimbar di ketiga buah masjid kajian ini dilihat mempunyai persamaan daripada sudut ukiran dan hiasan pada mimbar dan perabot Cina ini (Ezrin Arbi, 1971). Kajian lapangan ke rumah kediaman masyarakat Cina dan Cina peranakan ini mengesahkan kenyataan beliau kerana hampir kebanyakan ukiran dan hiasan yang terdapat di perabot Cina ini mempunyai persamaan dengan mimbar di ketiga masjid ini. Bahkan gabungan di antara motif-motif yang terdiri daripada bunga, haiwan, buahan, fenomena, geometri dan kosmos juga dilihat memiliki persamaan.

Penglibatan sebilangan keturunan Cina dalam proses pembinaan masjid agak ketara dan kesan yang nyata boleh dilihat pada ukiran-ukiran kayu pada mimbar masjid dan hiasan pada dinding. Berdasarkan tinjauan lapangan, mimbar-mimbar masjid di Melaka mempunyai ukiran dan hiasan yang sangat menarik. Keunikan yang ada pada mimbar-mimbar ini tidak terdapat pada mimbar-mimbar lain di Malaysia. Sepanjang pemerhatian, mimbar masjid-masjid kajian ini mempunyai ukiran Cina yang lebih banyak berbanding komponen-komponen masjid yang lain. Mimbar ketiga-tiga masjid kajian ini sememangnya di bina mengikut bentuk seni bina Cina termasuklah ukiran dan motif Cina. Ia juga disadur dengan warna yang menarik dan memberi pengertian besar bagi masyarakat Cina seperti emas, merah, coklat dan hijau. Penyumbang kepada pembinaan mimbar ini adalah merupakan usaha golongan pedagang Cina muslim bermazhab Hanafi membina mimbar ini berdasarkan reka bentuk Cina sebagai

¹Mimbar mula digunakan oleh Rasulullah SAW dan sebuah mimbar kayu pernah dibuat untuk Rasulullah SAW antara tahun keenam hingga kesembilan Hijrah yang diletakkan di Masjid Nabawi. Mimbar kebiasaannya agak tinggi sedikit daripada paras lantai masjid. Pada asalnya ianya adalah merupakan serambi pada dinding dan mempunyai kedudukan yang agak tinggi. Sila lihat Abdul Roehym, (1983), *Sejarah Arsitektur Islam Sebuah Tinjauan*, Bandung: Angkasa Bandung.

usaha untuk mengekalkan ciri-ciri budaya China ketika berada di dalam masjid (Zakaria Ali, 2010).

PENUTUP

Di Melaka, bentuk masjid dan surau adalah unik dan menarik kerana bumbung atapnya berbentuk piramid bertingkat. Apabila diteliti dengan lebih mendalam lagi, dihujung atap masjid dapat dilihat ukiran-ukiran dan hiasan bercorak Cina. Hiasan dan ukiran tersebut merupakan implimentasi dari hiasan dan ukiran dari rumah berhala orang-orang Cina. Selain itu, mimbar-mimbar yang ada di dalam masjid pembentukannya dari kayu berukir dan ini ada kaitannya dengan perabot-perabot Cina. Masjid Kampung Hulu, Masjid Kampung Keling dan Masjid Tengkeri merupakan masjid-masjid tua Melaka yang mempunyai pintu gerbang yang dipengaruhi pintu gerbang Cina dan hiasan-hiasan di dinding yang dibuat dari tembikar Cina. Elemen-elemen ini membuktikan adanya pengaruh Cina dalam seni bina masjid di rantau ini. Pengaruh Cina sangat ketara dalam hal seni bina masjid kerana ia adalah perkara baru pada masa itu dan memberi peluang kepada kepelbagaian pendapat dan pemikiran-pemikiran baru. Selain itu, pengaruh seni bina Cina turut dilihat pada rumah-rumah kedai, rumah-rumah taman (courtyard) dan peralatan serta perabot rumah. Pengaruh Cina pada seni bina rumah terutama bentuk dan susunan bilik boleh dikatakan tidak ada kerana seni bina rumah Melayu pada masa itu dibina bersesuaian dengan citra keMelayuannya yang tersendiri.

RUJUKAN

- Abdul Halim Nasir (1979). *Masjid-Masjid di Nusantara*. Bangi: UKM.
- Abdul Halim Nasir. (t.th.). *Mosque Architecture in The Malay World*.
- Abdul Rochim. (1983). *Mesjid dalam Arsitektur Nasional Indonesia*. Angkasa Bandung: Bandung.
- Abdul Roehym. (1983). *Sejarah Arsitektur Islam Sebuah Tinjauan*. Bandung: Angkasa Bandung.
- Achmad Fanani. (2009). *Arsitektur masjid*. Yogyakarta: Penerbit Bentang.
- Anon. (1986). *Baba and Nyonya Heritage at The Muzium Negara*. Museum Department: Kuala Lumpur.
- Boyd. (1962). *A Chinese Architecture and Town Planning*. London: University of Chicago Press.
- Bruce Allan, *Notes on Early Mosque of The Malaysian Peninsula*, 77.
- Ezrin Arbi. (1971). *Pengaruh Seni bina Asing di Malaysia*. makalah, Seminar Kongres Kebudayaan Kebangsaan Peringkat Kebangsaan.
- Handinoto Samuel Hartono. (2007). *Pengaruh Pertukangan Cina Pada Bangunan Mesjid Kuno di Jawa Abad 15-16*. *Dimensi Teknik Arsitektur*, Vol 35. 35, No.1. 33.
- Jiang Lu. (2007). *The Art of Tradition in Northern China*. Tesis kedoktoran. Indiana University, United State.
- Kohl, David G. (1972). *Chinese Architecture in the Strait Settlements and Western Malaya*. Hong Kong: University of Hong Kong.

- Mastor Surat. (2008). *“Pembangunan Tipologi Masjid Tradisional Melayu Nusantara”*. Tesis Sarjana, Bangi, UKM.
- Othman Mohd Yatim. (1989). *Warisan Kesenian dalam Tamadun Islam*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Othman Mohd Yatim. (1995). *Islamic Art*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Ra’alah Mohamad. (2002). *“The Documentation on the Architecture Features of Five Oldest Mosque in Melaka Built in 18th Century”*. Tesis sarjana, University of Sheffield, United Kingdom, 23.
- S Vlatseas. *A History of Malaysian Architecture*. Singapore: Longman Singapore Publisher.
- So-Mui Ma. *In Search of Cultural Identity: Roof Decorations on Vernacular Architecture in Hong Kong*. Hong Kong: Hong Kong Institute of Education.
- Su Gin-Djih. (1908). *Chinese Architecture: Past and Contemporary*. Hong Kong: Sin Poh Amalgamated.
- Wan Ramli Wan Daud. (2000). *“Teknologi Melayu: Melayani Ragam Hidup Sepanjang Zaman dalam Tamadun Islam di Malaysia*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Zakaria Ali. (2010). *Malaysian Art Selected Essay*. Perak: Universiti Pendidikan Sultan Idris.
- Zhamri Nizar. (2007). *“Sinkretisme Budaya dalam Seni Bina Masjid Terawal di Asia Tenggara”*. Jurnal Seni Persembahan. Pusat Kebudayaan Universiti Malaya. Jilid 7108.
- Zulkifli Hanafi. (1985). *Kompedium Sejarah Seni Bina Timur*. Pulau Pinang: Universiti Sains Malaysia.